

УДК 343. 98

В. В. Тищенко, А. А. Барцицька

СТАНОВЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ – НОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ

Виникнення технологічного підходу в криміналістиці обумовлено всім ходом розвитку криміналістики та відповідає загальним закономірностям перетворення науки на певних історичних етапах. Безперервний процес накопичення наукових знань криміналістики забезпечує її подальший розвиток, у процесі якого виникнення кожної нової наукової ідеї є логічним наслідком розвитку існуючих положень та науки в цілому. Підхід до розуміння тих чи інших положень, здавалось б, традиційних для криміналістики, зазнає поступових змін, доповнюється, уточнюється та згодом приводиться у відповідність до рівня розвитку науки на певному її етапі.

Шлях становлення технологічної концепції в криміналістиці досить довготривалий, про що свідчить існування її зав'язок ще на ранніх етапах розвитку науки. Формування сучасного уявлення про криміналістичну технологію як новітній напрям наукових досліджень, разом з тим, засновується на масиві традиційних положень криміналістики. Так, розвиток концепції алгоритмізації та програмування, широке застосування моделювання в криміналістиці стали поштовхом до появи технологічного підходу, що на сучасному етапі зазнає поступового поширення у всіх напрямках криміналістичних досліджень. Необхідно враховувати і якісні зміни в структурі злочинної діяльності, що набуває ознак технологічності. Обумовлений потребами практики, технологічний підхід розвивався послідовно, зародившись в надрах алгоритмічних досліджень, у подальшому набув самостійного розвитку. Ранніми стадіями його зародження можливо вважати поодинокі випадки вживання поняття «технологія» в криміналістичній науці, що згодом викликали значний науковий інтерес окремих дослідників [1, с. 18–24; 2, с. 9]. Активізувавши процес формування цілісного підходу, що полягає в принципово новому напрямі вирішення складних криміналістичних завдань, технологічний підхід у криміналістиці на даний час набуває особливого методологічного значення.

Разом з тим технологічний підхід – це якісно нова форма наукового пізнання та функціонування складних систем – злочинної діяльності та діяльності з розслідування злочинів. Саме якісними перетвореннями їх структур на сучасному етапі зумовлена необхідність створення нового підходу щодо їх дослідження. Розвиток технологічної концепції зумовлений потребами практики та відповідає основним напрямам наукових досліджень у криміналістиці, досягнення яких покликані оптимізувати боротьбу із злочинністю [3, с. 103–119]. Спостерігається зворотний зв'язок науки та практики, що полягає в їх двосторонньому впливі та взаємному вдосконаленні.

Інформаційним відображенням зазначених тенденцій є процес постійного вдосконалення понятійно-категоріального апарату криміналістичної науки шляхом уточнення понятійної форми деяких категорій та появи нових понять. Проникненню «технології» в криміналістичну науку передувало початкове формування

її понятійної форми у виробничій сфері та подальше поширення щодо соціальних процесів у педагогіці, соціології, психології тощо. Зазначена тенденція є проявом загального закону інтеграції та диференціації наукових знань, що забезпечує постійний розвиток криміналістики та її поповнення новим знанням як відкритої системи, що активно розвивається.

Сучасний розвиток технологічного підходу в криміналістиці свідчить про особливу методологічну роль категорії «криміналістична технологія», адже характерною рисою наукових категорій є виникнення на їх основі цілісного наукового підходу до пізнання дійсності [4, с. 108]. Дослідження технологічного підходу в криміналістиці спрямовано на визначення його сутності, а також теоретичного та практичного значення.

Розвиток технологічної концепції в криміналістиці позначився на розумінні її предмета окремими авторами. Зокрема, в підручнику криміналістики за редакцією В. О. Образцова криміналістика визначається як наука про технологію та засоби пошуково-пізнавальної діяльності і тлумачиться як механізм, процедура пошуку та пізнання [5, с. 9; 6, с. 11].

Уявлення про предмет криміналістики формувалося поступово, відповідно до процесу розвитку самої науки, проте і до цього часу уточнюється. Разом із тим традиційним визначенням предмета криміналістики більшість авторів визнає формулювання Р. С. Белкіна щодо закономірностей механізму злочину, виникнення інформації про злочин та його учасників, збір, дослідження, оцінки та використання доказів та заснованих на пізнанні цих закономірностей спеціальних засобів і методів дослідження та запобігання злочинам [7, с. 112]. Автор визначив найбільш загальні закономірності, що відображають зміст основних елементів об'єкта криміналістики. Лаконічність визначення та його змістовність дають змогу найбільш повно дослідити не тільки об'єкт, але й визначити закономірності, що є предметом досліджень криміналістичної науки.

Разом з тим, на нашу думку, зазначені закономірності можуть включати певні залежності, що реалізуються в їх межах, зокрема технологічні зв'язки між окремими злочинними діяннями та взаємообумовленість інформаційно-пізнавальних та організаційно-управлінських дій та процедур у діяльності з розслідування злочинів. На нашу думку, технологічні залежності полягають у об'єктивно обумовлених, найбільш суттєвих та стійких зв'язках, що виявляються в процесі послідовного здійснення злочинної діяльності та визначають найбільш оптимальний порядок застосування техніко-криміналістичних засобів, послідовність вирішення завдань та розслідування окремих видів злочинів. Очевидно, що технологічний підхід набуває особливого значення та потребує більш поглибленого дослідження його місця в криміналістиці.

Методологічний арсенал наукових досліджень та практики розслідування злочинів є досить розгалуженим та включає комплекс методів, засобів, прийомів тощо. Попри численні дослідження як загальнотеоретичних, так і прикладних аспектів криміналістики, до цього часу не сформована чітка система методів та підходів наукових досліджень та практичної діяльності, відсутнє їх визначення та критерії відмежування, а іноді взагалі спостерігається їх ототожнення [8, с. 156].

Це може пояснюватися тим, що методологія наукового знання не зводиться до простої сукупності методів, а є загальною науковою орієнтацією, що включає керівні засади, принципи та основоположні ідеї щодо напрямів вирішення теоретичних та практичних завдань [7, с. 41–42; 9, с. 277]. А отже, методологія криміналістичної науки не може розглядатися виключно у вузькому розумінні та обмежуватись вичерпним переліком методів наукового пізнання та практичної діяльності, разом із тим уточнення сутності та розмежування потребують поняття «метод» та «підхід», розуміння яких у криміналістичній літературі досить неоднозначне. Так, відомі спроби визначити їх сутність шляхом співвідношення із суміжними категоріями [10, с. 172–189; 11, с. 34–36], проте до цього часу відсутнє чітке відмежування, а іноді взагалі спостерігається їх ототожнення.

Визначення підходу в криміналістиці пов'язується з його окремими різновидами, окреслюючи головним чином окремий напрямок, певну площину розуміння досліджуваного об'єкта, яким, з одного боку, виступає злочинна діяльність, а з іншого – діяльність з розслідування злочинів. Двоєдиний об'єкт пізнання зумовлений наявністю двох супротивних систем, що, однак, перебувають у безпосередньому зв'язку. Так, практика розслідування злочинів потребує її ефективного наукового забезпечення, що пов'язано з необхідністю дослідження закономірностей злочинної діяльності. Отже, у теорії криміналістичної науки розробляються методологічні підходи до дослідження не тільки діяльності з розслідування, але й злочинної діяльності. Значну ефективність у криміналістичних дослідженнях підтвердили системний, функціональний та діяльнісний підходи, кожен з яких, досліджуючи різні аспекти об'єкта пізнання, спрямований на досягнення єдиних цілей. Визначені напрями зумовлені тим, що об'єкти дослідження за своєю суттю є певними видами діяльності, з внутрішньою структурою та певною спрямованістю, характеризуються як системні утворення та мають специфічні функції протилежного спрямування – боротьби та протидії [12, с. 7]. Отже, предметом криміналістичних досліджень є закономірності злочинної діяльності, що дозволяє створити адекватну систему протистояння, яка потребує відповідного дослідження певних об'єктів з позицій структурованості, системності та функціональності.

Системний підхід посідає особливе місце в методологічному апараті криміналістики. Сформований на загальних теоретичних положеннях системного аналізу, він є універсальним засобом, основою наукового пізнання в криміналістиці та полягає в основі побудови науки, адже системність є ключовою ознакою будь-якої галузі наукових знань і криміналістика не є винятком [13, с. 12; 14, с. 166–181; 15, с. 140–145]. Застосування системного підходу до дослідження злочинної та криміналістичної діяльності передбачає їх уявлення у вигляді цілісних систем, що мають внутрішні елементи, власну структуру та системні зв'язки. У рамках системних досліджень аналізу підлягають окремі аспекти, зокрема структурний та функціональний, що досліджують внутрішню побудову систем, їх функціонування та зовнішню взаємодію. Виокремлені в цілісні наукові підходи, вони функціонують все-таки в межах системних досліджень, а отже підпорядковані системному підходу.

Тенденція в розвитку нових напрямів, зокрема розробки технологічного підходу, зумовлена в першу чергу ускладненням структури тих форм діяльності, що є об'єктом дослідження криміналістичної науки. Розвиток технологічного підходу дозволить розглянути окремі види криміналістичної діяльності з позицій їх впорядкованого та послідовного запровадження. Так, А. В. Шмонін підкреслив виключну значимість технологічного підходу, що, на його думку, може стати новою парадигмою криміналістичної науки та вивести її з кризи [16, с. 363].

З'ясування сутності технологічного підходу потребує встановлення його закономірного зв'язку із загальними рисами пізнавального підходу, що полягає в його «невизначеності та неоднозначності в логіко-методологічному плані, що пояснюється широтою підходу та фіксує лише певний напрям дослідження» [17, с. 148]. Особливістю пізнавального підходу є його загальна методологічна орієнтація, що скеровує процес дослідження, абстрагуючись від конкретних прийомів, методів та процедур. Так, характеризуючи методологічну природу системного підходу, Е. Г. Юдін зазначає, що «реальний розвиток системного підходу не призвів до його концептуалізації та конструювання у вигляді жорстко окресленого наукового напрямку, з чітко визначеною системою понять, процедур та методів дослідження. Відсутність у системному підході однозначно фіксованого формального апарату дослідження робить його методологічні функції менш окресленими, проте не менш значущими» [18, с. 48]. Вважаємо, що визначене положення певною мірою можливо віднести й до технологічного підходу в криміналістиці, що заснований на загальних закономірностях наукового пізнання.

Отже, *технологічний підхід у криміналістиці – це напрямок дослідження закономірностей щодо реалізації комплексів взаємопов'язаних дій та процедур, що застосовуються в певній послідовності з метою досягнення необхідного результату в практиці злочинної, а також криміналістичної діяльності* [19, с. 9]. Таке розуміння технологічного підходу дає змогу визначити його змістовні ознаки, практичне призначення, а також основні сфери застосування відповідно до об'єктної сфери криміналістичних досліджень.

Технологічний підхід у криміналістиці призначений перш за все для дослідження складних процесів злочинної діяльності та діяльності з розслідування злочинів. Разом із тим з позицій технологічного підходу можливо розглядати цілеспрямовані, послідовні процеси, що не пов'язані із складними формами вчинення злочинної діяльності та вирішення надскладних криміналістичних завдань. Розробка технологічного напрямку дозволяє розглянути процеси з позиції ефективності та доцільності застосування, а також послідовності їх запровадження. Необхідним на шляху з'ясування суті технологічного підходу є визначення його місця в методологічному апараті криміналістичної науки. Адже застосування технологічного підходу в криміналістичній науці не виключає існуючі підходи та наукові положення, що ефективно використовуються в практиці боротьби із злочинністю, а передбачає їх ефективне застосування в певному взаємозв'язку. Зокрема, на нашу думку, технологічний підхід можливо визначити як різновид діяльнісного підходу, що заснований на положеннях діяльнісної концепції щодо активної діяльності суб'єкта у формі цілеспрямованих, послідовних процесів.

Визначення технологічного підходу як різновиду зумовлено природою діяльності як деякого динамічного процесу та діяльнісного підходу, головним призначенням якого є дослідження оптимального поєднання операцій та дій, що утворюють певну діяльність та зв'язки між ними [20, с. 11]. Технологічний підхід відображає процес діяльності двох протилежних типів: злочинної та криміналістичної.

Діяльнісний підхід є одним з основоположних елементів методологічного арсеналу криміналістичної науки, що найбільш чітко відображає її об'єктну сферу та заснований на дослідженні механізму взаємодії осіб у соціальній сфері з матеріальним світом [21, с. 20]. Діяльнісний підхід полягає в основі дослідження предметно-об'єктної сфери криміналістики та дозволяє проаналізувати зв'язки між окремими фактами та явищами, простежити закономірності злочинної діяльності та діяльності з розслідування злочинів.

В основі діяльності як форми активності суб'єкта полягає послідовний процес цілеспрямованого перетворення вихідної ситуації, що перебуває в безпосередньому зв'язку з її кінцевим результатом. Система діяльності є динамічною та становить процес поступової, поетапної зміни її стану [20, с. 11].

Структура діяльності представлена трьома складовими: суб'єкт діяльності, об'єкт діяльності та взаємозв'язок між ними. Разом із тим на сучасному етапі вже недостатнім є вивчення взаємозв'язків суб'єкта діяльності та об'єкта пізнання, визначення кінцевої мети, а також дій та прийомів діяльності. Розвиток діяльнісної концепції в криміналістиці потребує поєднання певних підходів та їх комплексної реалізації. Так, у криміналістиці знаходять своє застосування системно-діяльнісний, системно-структурний, структурно-функціональний підходи, що досліджують окремі аспекти злочинної та криміналістичної діяльності та їх спільної реалізації, що можуть бути об'єднані в комплексний підхід [12, с. 7]. Технологічний підхід застосовується в дослідженні послідовних процесів щодо реалізації комплексу окремих дій в системі злочинної та криміналістичної діяльності. Так, слід зазначити, що дослідження закономірностей щодо реалізації комплексів взаємопов'язаних дій та процедур є окремим напрямом наукового пізнання. Поступовий розвиток уявлень про технологічну сторону злочинної та криміналістичної діяльності, з початкових форм їх виникнення, зумовив послідовне формування цілісного підходу, що в криміналістичній науці визначений як технологічний.

Попри визнане теоретичне та практичне значення технологічного підходу, необхідно уникати його перебільшення та визначення як універсального засобу вирішення криміналістичних завдань. Так, надмірне захоплення технологічним підходом у системі криміналістичних досліджень спричиняє, за влучним висловом Б. В. Щура, його гіперболізацію [22, с. 163]. Дійсно перспективний напрям наукових досліджень необхідно розцінювати не як данину модній нині тенденції невиправданого розширення методологічного апарату криміналістичної науки шляхом запровадження «нових» методологічних підходів, а як практичну необхідність розробки дієвого інструменту щодо ефективного вирішення криміналістичних завдань.

Література

1. Тіщенко В. В. Криміналістичні технології в теорії та практиці розслідування / В. В. Тіщенко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О. : Фенікс, 2008. – Вип. 44. – С. 18–24.
2. Криміналістика / под ред. В. А. Образцова. – М. : Юристъ, 1995. – 592 с.
3. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень / За ред. І.П. Красюка. – К., 2003. – 359 с.
4. Семенов Э. П. Общенаучные категории и подходы к познанию (философский анализ) / Э. П. Семенов. – Л. : Вища шк., 1978. – 176 с.
5. Образцов В. А. Криміналістика: модели средств и технологий раскрытия преступлений: Курс криміналістики / В. А. Образцов. – М. : ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. – 400 с.
6. Криміналістика / под ред. В. А. Образцова. – М. : Юристъ, 1997. – 744 с.
7. Белкин Р. С. Курс криміналістики. В 3 т. Т. 1 : Общая теория криміналістики / Р. С. Белкин. – М., 1997. – 408 с.
8. Чельшева О. В. Гносеологические основы криміналістики (теоретико-прикладное исследование) : монография / О. В. Чельшева. – СПб., 2003. – 225 с.
9. Андреев И. Д. Проблемы логики и методологии познания / И. Д. Андреев. – М., 1972. – 320 с.
10. Кузьмин С. В. Методология, метод, теория с позиции криміналістики / С. В. Кузьмин // Правоведение. – 2001. – № 2. – С. 172–189.
11. Подольный Н. А. Метод в криміналістике и его значение для практики расследования преступлений / Н. А. Подольный, Ю. В. Шляпников // Следователь. – 2005. – № 12. – С. 34–36.
12. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів / В. В. Тіщенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.
13. Головин А. Ю. Криміналістическая систематика / А. Ю. Головин. – М. : ЛексЭст, 2002 – 305 с.
14. Белкин Р. С. Криміналістика. Общетеоретические проблемы / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. – М. : Юрид. лит., 1973. – 264 с.
15. Колдин В. Я. Реализация принципов системно-деятельностного подхода в системе криміналістики / В. Я. Колдин, О. А. Крестовников // Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия : межвуз. науч. сб. – Уфа : Изд-во Башкир. гос. ун-та, 1989. – С. 140–145.
16. Шмонин А. В. Методология криміналістической методики : монография / А. В. Шмонин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 416 с.
17. Готт В. С. Категории современной науки (становление и развитие) / В. С. Готт, Э. П. Семенов, А. Д. Урсул. – М. : Мысль, 1984. – 268 с.
18. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности (методологические проблемы современной науки) / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 391 с.
19. Барцицька А. А. Криміналістичні технології: сутність та місце в системі криміналістичної науки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Барцицька. – О., 2011. – 19 с.
20. Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности / Л. Д. Самыгин. – М., 1989. – 180 с.
21. Яблоков Н. П. Криміналістика: природа и система / Н. П. Яблоков, А. Ю. Головин. – М. : Юристъ, 2005. – 174 с.
22. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б. В. Щур. – Х. : Харків юрид., 2010. – 320 с.

Анотація

Тіщенко В. В., Барцицька А. А. Становлення технологічного підходу – новаційний напрямок розвитку криміналістики. – Стаття.

Дослідження спрямоване на визначення сутності технологічного підходу, а також його теоретичного та практичного значення. Обґрунтовано історичну обумовленість технологічного підходу в криміналістиці, виникнення якого відповідає загальним законам та пріоритетним напрямкам розвитку науки. З позицій технологічного підходу визначено напрямок дослідження об'єкта криміналістики як якісно нової форми наукового пізнання та функціонування складних систем – злочинної діяльності та діяльності з розслідування злочинів.

Ключові слова: криміналістична технологія, технологічний підхід, системний підхід, функціональний підхід, діяльнісний підхід.

Аннотація

Тищенко В. В., Барцицкая А. А. Становление технологического подхода – новационное направление развития криминалистики. – Статья.

Исследование направлено на определение сущности технологического подхода, а также его теоретического и практического значения. Обоснована историческая обусловленность технологического подхода в криминалистике, возникновение которого соответствует общим законам и приоритетным направлениям развития науки. С позиций технологического подхода определено направление исследования объекта криминалистики как качественно новой формы научного познания и функционирования сложных систем – преступной деятельности и деятельности по расследованию преступлений.

Ключевые слова: криминалистическая технология, технологический подход, системный подход, функциональный подход, деятельностный подход.

Summary

Tyschenko V. V., Bartsitskaya A. A. Formation of a technological approach – the innovative direction of development of criminalistics. – Article.

Research is directed on definition of essence of a technological approach, and also its theoretical and practical value. It is proved historical conditionality of a technological approach in the criminalistics which emergence corresponds to the general laws and the priority directions of development of a science. From positions of a technological approach the direction of research of object of criminalistics as qualitatively new form of scientific knowledge and functioning of difficult systems – criminal activity and activities for investigation of crimes is defined.

Key words: criminalistic technology, technological approach, system approach, functional approach, activity approach.

УДК 343.131

І. В. Гловюк

МЕТОДОЛОГІЧНІ ІДЕЇ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ

Актуальність теми. Питання про систему кримінально-процесуальних функцій є одним із найскладніших у сучасній кримінально-процесуальній доктрині. Незважаючи на те, що його дослідженню присвячено наукові розвідки багатьох учених, у доктрині відсутні сталі підходи до побудови системи кримінально-процесуальних функцій, не склалися критерії виділення окремих кримінально-процесуальних функцій.

Мета статті – формулювання методологічних ідей визначення сутності кримінально-процесуальних функцій та системи кримінально-процесуальних функцій.

Стан розробки проблематики. Дослідженню системи кримінально-процесуальних функцій присвятили свої праці такі правознавці, як С.А. Альперт, Д.М. Бєрова, В.М. Бозров, В.Г. Даєв, П.С. Елькінд, В.С. Зеленецький, З.З. Зінатулін, Н.В. Кіріллова, Л.Д. Кокорєв, О.М. Ларін, З.В. Макарова, Я.О. Мотовіловкер, В.П. Нажимов, В.О. Попелюшко, С.В. Романов, В.М. Савицький, Ю.І. Стецовський, В.А. Стремівський, М.С. Строгович, О.О. Тушев, Ф.Н. Фаткуллін, О.Г. Халіулін, О.О. Чепурний, В.А. Чернишов, М.Л. Шифман, М.Л. Якуб та інші.

Виклад основного матеріалу. У літературі запропоновано деякі методологічні правила щодо визначення сутності процесуальних функцій. Найбільш системно ці правила сформульовані В.М. Бозровим, який виділив таке: 1) процесуальні